

بانوان سخنور

پژوهشی در مورد آثار زنان شاعر
دری پرداز افغانستان
از (۱۳۹۸-۱۳۴۲ ه. ش)

معاون سرمحقق صالحه حبیبی

۱۳۹۹ ه. ش

بانوان سخنور

معاون سرمحقق صالحه حبیبی

شعر زیباست و آن گاهی که از طرف زنان به عنوان موجودات حساس و سرشار از عواطف انسانی ایجاد می گردد بخواهیم یا نخواهیم زیبا ترمی شود، زیرا یکی از ارکان عمده و اساسی در سخنوری همانا عاطفه قوی هست و این ویژه گی بیش تر از همه در خانم ها دیده می شود.

زنان در افغانستان شاعرانه گی را از پدران و مادران خوش ذوق، آگاه و فرهیخته شان به ارث برده اند، افغانستان خوشبختانه در آغوش پرمحبتش شخصیت هایی چون مولانای بزرگ بلخی، رابعه «مادر شعر دری»، ناصر خسرو بلخی، خواجه عبدالله انصاری هروی، دقیقی بلخی و... را پرورانیده است، دری زبانان در افغانستان افتخار بهترین و برازنده ترین اسطوره ها را در ادبیات دارند.

Associate Professor Saleha Habibi

ISBN 978-9936-661-21-9

9 789936 661219

2021

دولت جهموری اسلامی افغانستان

اکادمی علوم

معاونیت بخش علوم بشری

ریاست مرکز زبانها و ادبیات

انستیتیوت زبان و ادبیات دری

پژوهشی در مورد آثار زنان شاعر دری پرداز افغانستان از (۱۲۹۸-۱۳۴۲ هـ. ش)

۱۳۹۹ هـ. ش

نویسنده: معاون سرمحقق صالحه حبیبی

مشخصات کتاب

نام کتاب: پژوهشی در مورد آثار زنان شاعر دری‌پرداز افغانستان از (۱۳۹۸-۱۳۴۲ هـ. ش)
نویسنده: معاون سرمحقق صالحه حبیبی
ایدیت و اهتمام: معاون سرمحقق برهان الدین نظامی
ناشر: ریاست اطلاعات و ارتباط عامه اکادمی علوم افغانستان
سال چاپ: ۱۳۹۹ هـ. ش / ۲۰۲۱ م
محل چاپ: الهام نبی زاده، کابل - افغانستان
تیراژ: ۵۰۰ جلد
ISBN: ۹۷۸-۹۹۳۶-۶۶۱-۲۱-۹

حق طبع برای اکادمی علوم محفوظ است.

فهرست مطالب

موضوع	صفحه
نظر استاد رهنما / سر محقق سید علিশاه روستایار	أ
تقریظ / سر محقق غلام حسین فرمند	ج
تقریظ / پوهنوال لیلما "شریفی یمما"	ه
تقریظ / سرمحقق شریف الله شریف	ح
مقدمه	۱

فصل اول

مروری به گذشته موضوع	۵
----------------------------	---

فصل دوم

بررسی اوضاع و جایگاه زنان عصر	۹
الف) اوضاع و شرایط عصر	۹
۱- وضع سیاسی	۹
۲- وضع اجتماعی- اقتصادی	۱۹
۳- وضع فرهنگی	۲۵
ب) جایگاه زنان عصر	۲۹
۱- از لحاظ اجتماعی	۲۹
۲- از لحاظ فرهنگی	۴۵

فصل سوم

نگاه تحلیلی بر شعر زنان سخنور	۵۱
الف) ویژه‌گی‌های فکری	۵۱
ب) ویژه‌گی‌های ساختاری	۸۵
- ویژه‌گی‌های زبانی	۹۰
- ویژه‌گی‌های ادبی	۹۱

فصل چهارم

زنان معروف سخنور این عصر و تحلیل آثار شان	۹۵
الف) مخفی بدخشی	۹۵
ب) محبوب هروی	۱۵۳
ج) محبوبه هروی	۱۶۶
د) مستوره افغان	۲۱۹
ه) حمیرا سلجوقی	۲۴۵
و) رابعه اثیر	۲۷۰
ز) حاذقه هروی	۳۱۵
ح) رقیه ابوبکر	۳۴۰
ط) میرمن سمنبوی بادغیسی	۳۵۰
ی) شاه بی بی ناله	۳۷۵
ک) لیلا کاویان	۳۸۹

فصل پنجم

اثر گذاری زنان سخنور این عصر بر شعرای ما بعد	۳۹۹
الف) از نگاه شکل	۴۰۲
ب) از نگاه معنا	۴۱۲
نتیجه	۴۲۱
پیشنهادهای	۴۲۵
منابع و مآخذ	۴۲۶

نظر استاد رهنما

ادبیات معاصر کشور ما، گواه ظهور سخنوران نامداری است که چون اختران تابنده‌یی در سپهر مصفای سدهٔ اخیر درخشیده و به غنای هرچه بیش‌تر فرهنگ پربار و گنجینهٔ ارزشمند ادبیات ما افزوده اند. یکی از ویژه‌گی‌های سخن‌سرایی این مکتب ادبی، در این است که در کنار مردان سخن‌پرداز، شاعر زنانی نیز چون کاج‌های بلند بالایی در باغستان سخن قامت بر افراشته و به رنگینی و طراوت این بوستان سرای سرایش افزوده اند. با آن‌که شرکت زنان سخنور در روند آفرینش‌های این دوره در مقایسه با مکتب‌های قبلی شعر فارسی دری، فزونی چشمگیر یافته است؛ اما در مورد زنان سخن‌آفرین این عصر، کار تحقیقی در خور توجه صورت نگرفته است. بر مبنای این نیازمندی بود که انستیتوت زبان و ادب دری، پروژهٔ علمی، تحت عنوان: «پژوهش تحلیلی در مورد آثار زنان شاعر افغانستان از ۱۹۸۲-۱۳۴۲ هجری خورشیدی» را به محترم محقق صالحه حبیبی جهت ترفیع به رتبهٔ معاون سر محقق، تفویض نمود، تا از این طریق گامی برداشته باشد، در احیای مفاخر فرهنگی و قدردانی از مقام برانزدهٔ زنان سخن‌سرای کشور.

محترم صالحه حبیبی، با آن‌که در چند سال اخیر مسوولیت ریاست مرکز زبانها و ادبیات اکادمی علوم را، با مصروفیت‌های وقت‌گیر آن به عهده داشت و از سوی دیگر، دشواری‌های که نسبت کمبود منابع و قلت مواد مطبوع در مورد برخی از زنان سرایش‌گر، در روند پژوهش پدید می‌آید، سرانجام توانست از موانع موفقانه عبور نموده و به کار پروژهٔ خویش نقطهٔ پایان بگذارد.

پروژهٔ علمی محترم حبیبی، حاوی مقدمه، پنج فصل، نتیجه و پیشنهادها، صفحهٔ عنوان و فهرست مطالب در آغاز و فهرست مآخذ در اخیر اثر می‌باشد.

در مقدمه نگارنده در مورد اهمیت موضوع و مبرمیت پژوهش پیرامون زنان سخنور، روش تحقیق و چگونگی گردآوری مواد معلوماتی در مورد برخی سخنوران زن که آثار مطبوع از آنان در دسترس نبود و برخی مطالب فرعی دیگر توضیحات لازم ارایه گردیده است.

در فصل نخست، مروری به گذشتهٔ موضوع، و در آن، منابع، آثار و در مورد برخی، گردآوری معلومات شفاهی، مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل دوم، زیر عنوان: «بررسی اوضاع و جایگاه زنان عصر» حاوی مطالب پیرامون اوضاع سیاسی، اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی، جایگاه زنان عصر، از لحاظ اجتماعی و فرهنگی می‌باشد.

فصل سوم، به «نگاه تحلیلی بر شعر زنان سخنور» و ویژه‌گی‌های فکری، ساختاری، زبانی و ادبی زنان سخن‌سرا اختصاص یافته است.

فصل چهارم، زیر عنوان: «زنان معروف سخنور این عصر و تحلیل آثارشان» تحلیل و تحقیق یازده تن از شعرای نامدار زنان را احتوا می‌نماید.

فصل پنجم مربوط است به «اثرگذاری زنان سخنور این عصر بر شعرای مابعد» و بازتاب این اثر گذاری از لحاظ شکل و از نظر معنا.

در پایان فصول نتیجه‌گیری از پروسه تحقیق به عمل آمده و پیشنهادهای لازم ارایه گردیده است و با ذکر فهرست مآخذ در آن، استفاده از تعداد (۱۱۲) اثر مشهور است، پروژه اختتام می‌یابد.

مطالعه این پروژه علمی نشان می‌دهد، که محترم حبیبی از آغاز تا انجام با تحمل زحمات و پشت کار لازم و رعایت روش‌های پژوهش، توانسته است با حوصله‌مندی اثری را که حاوی شناخت زنان سخنور مورد بحث و شیوه‌های سخن‌سرایی آنان می‌باشد، با موفقیت به فرجام رساند.

من به حیث استاد رهنمای این پروژه علمی، کار محترم صالحه حبیبی را در نگارش این پروژه، قناعت بخش ارزیابی نموده و آن را جهت ترفیع علمی پژوهنده محترم از رتبه محقق به رتبه علمی معاون سر محقق کافی می‌دانم و برای محترم بانو حبیبی از بارگاه خداوند یگانه موفقیت‌های مزید استدعا می‌دارم.

سر محقق سید علیشاه روستایار

تقریظ

با تکیه بر نامه شماره ۱۲۳۸/۱۱۷۳ مورخ ۱۳۹۶/۱۰/۲۳ ریاست محترم اکادمی علوم در باره رساله علمی- تحقیقی محقق صالحه حبیبی زیر عنوان: پژوهش تحلیلی در مورد آثار زنان شاعر افغانستان (از ۱۲۹۸-۱۳۴۳ ه. ش) نگاشته می شود: بدون تردید زنان نیمی از پیکره اجتماع را تشکیل می دهند و حق دارند به مثابه فردی از افراد جامعه در همه امور و ساختارهای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و ... در حد ظرفیت و توان شان، در کنار مردان گام بردارند و تبارز کنند؛ چنانکه در دین مقدس اسلام نیز جز تقوا هیچ عنوان و نسبتی از قبیل جنسیت، رنگ، نژاد، زبان، سمت و امثال این ها نمی تواند معیار و ملاک برتری شمرده شود.

متأسفانه از گذشته های دور بدینسو در بیش تر جوامع بشری، از جمله در سرزمین آبایی ما، بنابر عواملی که جای بحث آن نیست، نظام مردسالار مسلط بوده و حتی تا کنون که در دومین دهه سده بیست و یکم میلادی قرار داریم ریشه های آن به کلی نخشکیده است.

در قلمرو سایه چنین نظام و اندیشه خود خواهانه و تاریک، هر از گاهی برای در بند کشیدن و محروم ساختن بانوان از حقوق طبیعی و انسانی شان محدودیت های ناروا و موانع باز دارنده پیشرفت ایجاد می شود. چنانکه اجازه بیرون شدن از خانه، گزینش شغل و کار، ظاهر شدن در مجامع و محافل عمومی، سخن گفتن در حضور مردان، سهم گرفتن در موضوعات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، اظهار عواطف و ده ها مورد دیگر را نداشتند. سر گذشت اسفبار و خونین طلایه دار شاعربانوان زبان دری- رابعه بلخی- نماد انکار ناپذیر این حقیقت است.

البته در برابر این بی عدالتی ها و ستمروایی ها، زنان با درد و درک میهن ما خاموش و بی تفاوت باقی نماندند، بل با استفاده از هر فرصت و امکانی پرچم مبارزات حق طلبانه را در عرصه های اجتماعی، سیاسی، به ویژه در پهنه فرهنگ و ادب بر افراشته اند و استعداد و ظرفیت های خویش را آفتابی ساختند.

آنان نشان دادند، که در گستره فرهنگ و ادب و سرایش شعر نیز قریحه سرشار و ذوق لطیف و بلند دارند و می توانند با ازهار زیبا و بوبای سروده های هنری و پر محتوای خویش، باغستان همیشه پدram شعر و ادب را بیش تر از پیش شکوه و آدین بخشند.

مگر با درد و دریغ که کاوش و پژوهش در ارتباط به زنده گی، کارکردها و تحلیل هنری و محتوای کلام آنان بسیار اندک و کمرنگ می‌باشد.

تشخیص این حقیقت و کمبود محسوس آن در روند ادبیات‌شناسی و تاریخ ادبیات میهن از طرف انستیتوت زبان و ادب دری اکادمی علوم افغانستان و تصویب پروژه علمی- تحقیقی بانو صالحه حبیبی زیر عنوان: پژوهش تحلیلی در مورد آثار زنان شاعر افغانستان (از ۱۲۹۸-۱۳۴۳ ه. خ) را می‌توان گامی بلند و متینی در راستای هویت بخشی شاعرزنان دری پرداز و قسماً ادای حق آنان به شمار آورد.

محقق محترم این پروژه را در یک مقدمه و پنج فصل با نتیجه‌گیری، پیشنهادها و ترتیب فهرست‌های مطالب و سرچشمه‌های تحقیق به انجام رسانیده، به ایجاد اثر توفیق یافته است که می‌تواند خواننده‌گان و علاقه‌مندان را در زمینه‌های ذیل یاری رساند:

- در ارتباط به مبرمیت موضوع و شیوه گردآوری مواد تحقیق.
- راجع به کارکردهای پیشین و منابع و آثار موجود و طرف استفاده.
- چگونگی تحلیل شعر زنان سخنور با تمرکز به ویژه‌گی‌های فکری، ساختاری و هنری کلام آنان.

- آشنایی با شماری از شاعرزنان معروف این دوره و تحلیل آثار شان.
- اثر گذاری سخنورزنان این برهه زمانی بر شعرای مابعد از لحاظ شکل و معنا.
- از مطالعه رساله برمی‌آید که محقق محترم با تلاش خسته‌گی ناپذیر، حوصله فراخ، بهره‌گیری از شیوه‌های پژوهشی و حتی المقدور با مراجعه به منابع و سرچشمه‌های قابل دسترس و کاربرد زبان شیوا و رسا موفقانه به اكمال این اثر پژوهشی دست یافته است، که می‌تواند روشنگر زوایا و گوشه‌های ناروشنی از تاریخ ادبیات فارسی دری باشد.

بر مبنای آنچه گفت آمد، این تلاش پژوهشی را ارزنده و مثبت ارزیابی نموده، ارتقای محترم بانو صالحه حبیبی را از رتبه محقق به رتبه علمی‌معاون سرمحقق پیشنهاد و پیشرفت‌های مزید علمی را برایش آرزو می‌کنم.

سر محقق غلام حسین فرمند

تقریظ

ادبیات زنان، در جهان یک بخش مهم ادبیات را می‌سازد و حتی در اروپا و امریکا و سایر کشورهای که به زنان ارزش قایل می‌شوند، ادبیات زنان، در مباحث ادبی و تاریخ ادبیات شان به صورت برجسته جایگاه خود را دارد و به عنوان یک مبحث مستقل مطرح است.

خوشبختانه کشور ما در منطقه یکی از کشورهای است که در بخش ادبیات زنان از دوره‌های بسیار دور مانند دوره ویدی دارای نام‌های برجسته‌یی از زنان می‌باشد و این امر در دوره‌های اوستایی و پس از آن نیز ادامه یافته و در عهد اسلامی همچنان در هر دوره حد اقل یک نامی از زن آمده است.

حینی که ادبیات دری بعد از قرن شانزدهم میلادی در میان کشورهای افغانستان، ایران و تاجیکستان تجلی ملی یافت، در افغانستان به تأسی از جنبش زنان در عصر روشانیان شخصیت‌هایی همانند بی بی شمسو، میرمن سایره، میرمن شیخا، میرمن ثانی، میرمن بسی، بی بی الایی، بی بی نورخاتون و... به ظهور رسید و جامعه آن زمان را متوجه حضور زنان نمود. در دوره درانیان این حرکت مثبت ادامه یافت؛ در نتیجه یکی از چهره‌های مشهور به نام عایشه درانی عرض اندام نمود.

عایشه درانی، این شاعر زن بنام که در منطقه می‌تواند به عنوان یک پیشگام مطرح شود، دارای دیوان است. سال‌ها پس از این شاعر زن در ایران چند شاعر از جمله پروین اعتصامی به شهرت رسیدند. در افغانستان، تا زمان استقلال برعلاوه عایشه درانی، چند شاعر زن دیگر را نیز ثبت کرده اند.

پس از استقلال در افغانستان، به مسئله زنان توجه خاص مبذول گردید که می‌توان آن را یک نقطه عطف در زنده‌گی زنان محاسبه کرد؛ اما این نهضت نتوانست بنابر عواملی، بیش‌تر از سالی چند دوام کند تا اینکه میرمنو تولنه تأسیس شد و آهسته آهسته زنان دوشادوش مردان در امور اجتماعی بیش‌تر سهیم شدند. در (۱۳۴۳ ه.ش) وقتی قانون اساسی افغانستان همانند همه موارد دیگر، به حقوق زنان تأکید نمود،

زنان از نظر سهمگیری در موارد مختلف حیاتی از جمله عرصه علم و ادبیات در مسیر تازه‌یی رهنمون شد.

تحقیق و معرفی ادبیات زنان رسالتی ست که به دوش نسل امروز قرار دارد؛ چه مانند اکثر ساحات ادبی و اجتماعی، در این عرصه نیز کارهای اندک تحقیقی صورت گرفته و شمار شان از سر انگشتان دو دست تجاوز نمی‌کند، در حالی که ایجاب می‌نماید تا باید از دورترین اعصار ادبی تا امروز که جنبش بسیار قوی در نویسنده‌گی و شاعری زنان وجود دارد، نقد و بررسی صورت گیرد و این آثار، به جامعه ادبی شناختانده شوند.

خوشبختانه محقق گرامی خانم صالحه "حبیبی"، کمر همت بسته و در این راستا تحقیق بی‌نهایت پر ارزش و ابتکاری انجام داده تحت عنوان "**پژوهش تحلیلی در مورد آثار زنان شاعر افغانستان**". وی در این اثرش ادبیات زنان را به شیوه تحلیلی در میان سال‌های (۱۲۹۸-۱۳۴۳) به بررسی گرفته نتایج تحقیقاتش را به روش علمی در (۳۱۹) صفحه ارایه کرده است.

محقق حبیبی، در این کتاب موضوع را در پنج فصل، یک مقدمه، نتیجه و پیشنهادها با استفاده از (۱۱۱) منبع معتبر اعم از کتاب، مجله و جریده تحت عناوین "مروری بر گذشته موضوع، بررسی اوضاع و جایگاه زنان در عصر-مورد مطالعه، نگاه تحلیلی بر شعر زنان سخنور، زنان معروف سخنور این عصر- و تحلیل آثار شان و اثر گذاری زنان سخنور این عصر بر شعرای مابعد" ترتیب کرده و تا حدی که مقدور است بر موضوع زنان از نظر تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و به خصوص ادبی به شیوه تعلیلی و تحلیلی پرداخته است. این اثر، نه تنها برای محققان داخلی و خارجی ادبیات می‌تواند یک منبع بسیار معتبر محسوب گردد؛ بلکه در پوهنتون‌ها می‌توان از آن به عنوان یک منبع مؤثر برای تدریس ادبیات معاصر استفاده نمود.

من در حالی که این اثر را یک غنیمت بزرگ در عرصه ادبیات زنان می‌شمارم، تأکید می‌نمایم که این اثر، باید از چهار چوب مراکز تحقیقی و تدریسی بیرون رود و

توسط رسانه‌ها و مراکز مطالعات زنان و مراکز مربوط به فعالیت زنان همانند وزارت امور زنان، حقوق بشر و سایر نهادها راه پیدا کند تا در شناخت عملی و نظری جریان‌های مربوط به زنان مؤثر تمام شود.

در اخیر موفقیت‌های بیش‌تر محقق محترم صالحه "حبیبی" را در تحقیق و نگارش چنین رساله‌ها و سایر کتاب‌های پر ارزش دیگر از بارگاه ایزد منان استدعا دارم و این اثر پر ارزش را به حیث رساله برای ترفیع به رتبه علمی معاون سرمحقق بسنده و کافی می‌دانم. آرزومندم این کتاب در آینده نزدیک به زیور چاپ آراسته گردد و به حیث یک منبع معتبر در دسترس محققان و علاقه‌مندان ادبیات، به خصوص ادبیات زنان قرار گیرد.

با حرمت فراوان

پوهنوال لیلما "شریفی یم"

استاد دیپارتمنت دری پوهنځی زبان و ادبیات پوهنتون تعلیم و تربیه

تقریظ

بالأثر مکتوب نمبر ۱۱۷۲/۱۲۳۷ تاریخی ۱۲۳/۱۰/۱۲۹۶ ریاست محترم اکادمی علوم نگاشته می شود.

من اثر علمی محقق صالحه حبیبی را که تحت عنوان «پژوهش تحلیلی در مورد آثار زنان شاعر افغانستان از ۱۲۹۸-۱۳۴۲ هجری خورشیدی» است مطالعه نمودم، پیش از آنکه در باره این رساله تحقیقی چیزی بنویسم، لازم می دانم، اندک اندر باب این موضوع مکتب گردد. برآستی که ادبیات روان فرهنگ و فرهنگ روان کشور است، پس هرگاه کسی به غنای ادبیات خدمت می کند به روح و روان کشور که مایه حیات معنوی جامعه می باشد، خدمت نموده است؛ چنانکه سعی و کوشش به ادبیات و احیای آثار گذشته گان مبین تاریخ علوم ادبی می باشد و برای کسانی که می خواهند به جهان تاریخ ادبیات وارد شوند، لازم است در کارکردهای شاعران، نویسندگان عطف توجه نمایند؛ زیرا یک جزی از هویت، نام و نشان ملیت ها با آفرینش آثار آفرینش گران برجسته می گردد؛ چون تاریخ ادبیات سند مهم و وسیله شناختن ذوق، قریحه آثار فکری افراد ملت محسوب می گردد و بازتاب تأثیرات افکار و ذوق افراد در دوره های مختلف تاریخی بسیار مهم بوده به ویژه آثار سخن سرایان زن که نیمی پیکری از جامعه را تشکیل داده است، نیز وسیله مهم و مؤثر در انعکاس و درخشش فرهنگ و ادب می تواند باشد.

روی همین ملحوظ صالحه حبیبی در مورد کارکردهای مختلف سخن سرایان زن پژوهش علمی و تاریخی را انجام داده است که پروژه آن حاوی مقدمه، پنج فصل، پیشنهادها، فهرست مطالب و مآخذ می باشد.

در فصل نخست، نظری به گذشته موضوع صورت گرفته است که این کار در پخته گی اثر علمی بسیار مؤثر است؛ زیرا هر پژوهش علمی با در نظر داشت پیشینه تحقیق به نحوی از انحاء، به اهمیت و اعتبار علمی - تحقیقی می افزاید.

فصل دوم آن بررسی اوضاع و جایگاه زنان عصر می باشد، که این فصل به صورت کل مشمول موضوعات چون وضع سیاسی، اجتماعی و وضع فرهنگی بوده، اوضاع و احوال آن روزگار و نقش زنان در آن زمان به صورت بسیار منطقی و مستدل تحلیل گردیده که زحمتکشی شان در این مورد قابل تمجید و ستایش است.

فصل سوم آن مبین تحلیلی بر شعر زنان سخنور بوده که در این فصل ویژه‌گی‌هایی ادبی به صورت بسیار مفصل مورد مطالعه و پژوهش قرار داده شده است هر یک از این ویژه‌گی‌ها بسیار دقیق و همه جانبه شرح و ایضاح گردیده است که کارشان قابل قدر می‌باشد.

فصل چهارم: آن را زنان معروف سخنورو تحلیل آثارشان در بر داشته، که در این فصل به صورت جداگانه از این بانوان چون مخفی بدخشی، محبوب هروی، محبوبه هروی، مستوره افغان، حمیرا سلجوقی و امثال آن یاد گردیده است، البته هر یک از این آفرینش‌گران در مطابقت با اوضاع سیاسی و نوسانات اجتماعی مختصات آثارشان به صورت دقیق چون ویژه‌گی‌های زبانی، صنایع بدیعی لفظی، صنایع بدیعی معنوی مورد بحث و فحص قرار گرفته و نویسنده با دید وسیع و عالمانه به شرح این موضوع پرداخته است که بسیار سودمند و با ارزش است.

فصل پنجم: اثر گذاری زنان سخنور این عصر بر شعرای مابعد بوده که در این فصل اثر گذاری اشعار و کلام همین شاعران بر شاعران ما بعد به صورت مقایسی نشان داده شده است که این کار به دقت و ژرف نگری خانم حبیبی دلالت می‌کند. در فرجام می‌خواهم بگویم آنچه را من از این رساله‌یی علمی- تحقیقی دانسته‌ام این است که روش پژوهش در این تحقیق از معاییر علمی برخوردار بوده است. عنوان با معنوی فهرست و مطالب ترتیب شده ارتباط منطقی دارد.

موضوعات با نتیجه‌گیری و پیشنهادها اختتام یافته است که از اهمیت ویژه‌یی علمی برخوردار است؛ لهذا با ارزشمندی این رساله علمی- تحقیقی محقق صالحه حبیبی را مستحق ترفیع به رتبه علمی معاون سر محقق می‌دانم و از خداوند متعال برای شان آرزوی توفیق دارم.

وسلام

سرمحقق شریف الله شریف آمر دیپارتمنت زبانشناسی

مقدمه

افغانستان سرزمینی است که از گذشته‌های دور به این طرف، جهت راه یافتن بانوان در عرصه‌های علمی- فرهنگی در پی راه و چاره بوده و سرسختانه مبارزه نموده است، تا توانسته باشد از عهده این مهم موفقانه بیرون آید. هرچند محدودیت‌ها در این زمینه به گونه‌یی آشکار دیده شده؛ ولی با نگاه اجمالی به تاریخ گذشته کشور به این باور می‌رسیم که با وصف دشواری‌ها، شخصیت‌های آگاه و باورمند به قدرت و توانمندی بانوان، هرگز این مسأله را از یاد نبردند و پیهم از این امر به دفاع برخاسته اند.

در اوایل قرن بیستم شاهد رویدادهای درخور دقت در راستای مسایل گوناگون، اعم از سیاسی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی- ادبی در این سرزمین هستیم. با تغییر اوضاع سیاسی و اخذ استقلال افغانستان؛ برای بهبود وضعیت فرهنگی، از جمله ادبیات کشور، زمینه‌هایی خوب، مساعد گردید. نخستین گام‌ها در این عرصه به وسیله محمود طرزی که یکی از مدافعین سرسخت حقوق زن در تاریخ افغانستان رقم خورده است، برداشته شد. طرزی واقعاً مسوولانه در این راستا فعالیت نموده و دست آوردهایش درخور توجه است.

با ایجاد حلقات فرهنگی- ادبی در افغانستان، بانوان توانستند به سهم خویش، خوب بدرخشند و پیوسته و متعهدانه کار نمایند. در این برش زمانی، شاهد خوب‌ترین و توانمندترین استعدادها از قشر زنان سخنور هستیم که با تأسف در روند تاریخ ادبیات کشور، پرداختن به ایشان از محدوده معلومات تذکره‌یی بیرون نیست. کمتر کسانی بوده اند که مسوولانه در این زمینه تحقیق نموده، خلایی که در راستای تاریخ ادبیات کشور مان از این ناحیه احساس می‌شود مرفوع سازند.

یافته‌های ما از لابه‌لای تاریخ ادبیات نشان می‌دهد، تصور بیش‌تر پژوهش‌گران براین بوده که ادبیات، علم، فرهنگ، سیاست و اقتصاد کارهایی است ویژه مردان؛ از این جهت به فعالیت‌های زنان در این زمینه‌ها اهمیت داده نشده است که پیامد آن تاریخ نا مکمل و ناقص فرهنگ و ادبیات ماست که امروز باتأسف در دست داریم؛ و این

واقعیت تلخ و ناگوار کشور ماست، همچنانی که تاریخ‌های دیگر، تاریخ ادبیات ما نیز بیش‌تر مردانه بوده و در مسیر کاری شان نقش و جایگاه بانوان یا کتمان گردیده و یا هم به نحوی بسیار سطحی و سرسری از آن یادآوری شده است. برای این که توانسته باشیم این بی‌انصافی را جبران نماییم خوب است به شکل دقیق و منظم کارهای بنیادی و علمی که بتواند معرف نقش زنان در گستره فرهنگ و ادبیات کشور بوده و بازتاب دهنده توانمندی‌های این قشر در زمینه خلاقیت و آفرینش باشد، روی دست گرفته و دنبال نماییم.

نوشته حاضر در بر دارنده پنج فصل، نتیجه، پیشنهادها و فهرست مآخذ به ترتیب ذیل می‌باشد:

فصل اول: مروری به گذشته موضوع

فصل دوم: بررسی اوضاع و جایگاه زنان عصر

فصل سوم: نگاه تحلیلی بر شعر زنان سخنور

فصل چهارم: زنان معروف سخنور این عصر و تحلیل آثار شان

فصل پنجم: اثر گذاری زنان سخنور این عصر بر شعرای مابعد

پژوهش روی این مسأله، در گستره تاریخ ادبیات کشور از اهمیت ویژه بهره‌مند است؛ زیرا به بررسی گرفتن فراورده‌های ادبی بانوان دری زبان افغانستان می‌تواند گوشه‌های ناروشن تاریخ ادبیات این سرزمین را واضح ساخته و خواننده را در جریان رویدادهای ادبی کشور قرار داده، نقش زنان را در راستای ایجاد و آفرینش ادبی برجسته سازد.

در این نوشته بیش‌تر از همه تلاش بر این بوده، تا توانسته باشیم اندیشه بانوان مبارز افغانستان را که سال‌های متمادی در بند پندارهایی نادرست و دیدگاه‌های نامعقول و غیر منصفانه به سر برده اند و فریادهای شان در گلو خفه شده است منعکس گرد و به همین ترتیب، پیامدهای نهضت زنان افغانستان و باز تاب آن در کلام بانوان سخن پرداز کشور مورد تحقیق و پژوهش قرار گیرد. زنان سخنور شناسانده شوند و

توانایی‌های شان در عرصه هنر سخنوری دقیق و علمی بررسی گردد.

گذشته از شاعربانوانی که دارای دیوان شعری هستند، بعد از کند و کاو در لابه-لای نشریه‌ها و جراید آن زمان، بعضاً با زنانی بر می‌خوریم که به تحقیق، نیکو سروده اند، زنانی که داشته‌ها و پرداخته‌های ادبی شان با خوب‌ترین سروده‌های مردان آن زمان پهلوی می‌زند و بعضاً هم بر آن‌ها می‌چربد.

نوشته حاضر بر بنیاد روش تشریحی - تحلیلی به انجام رسیده است و در آن به گونه‌یی واضح نشان داده شده که بانوان افغان اگر فرصت‌های کاری داشته باشند، هرگز کوتاه نمی‌آیند. زنان و مادران افغان بهترین آموزگاران اند، افکار عالی، علاقه‌مندی شان با ادبیات، برخورد آگاهانه و هدفمندانه شان با شعر و سخنوری قابل تحسین و تمجید است.

اینان در فرصت‌هایی، گلویی برای صدای هموطن شان بوده اند و فریادهای آزادی‌خواهی را از راه اندیشه و قلم به مردم خود هدیه کرده اند. رویکرد صادقانه شاعربانوان این دوره با هنر و ادبیات، عشق عمیق شان نسبت به آموزش و فراگیری، تلاش‌های شان جهت بیداری زنان محصور و در بند افغان، مورد دقت و توجه قرار گرفته و تا حد امکان بازتاب داده شده است.

بخش دیگر کار در این زمینه، پرداختن به زنده‌گی‌نامه و روشنی انداختن پیرامون وضعیت بانوان سخن‌سرا، در چهار چوب خانه و خانواده بوده که از اهم مطالب در این مورد می‌باشد و تا بررسی نگردد کمتر ممکن است فراورده‌های ادبی درک و دریافت شود. در این بحث تلاش به عمل آمده تا فراز و فرودهای حیات فردی و اجتماعی خانم-ها به گونه‌یی روشن فرا روی خواننده قرار گیرد تا باشد بهتر و بیش‌تر به عمق افکار و اندیشه‌های این زنان نخبه نفوذ نموده و ذهن هنردوست و هنرآفرین شان را درک نمایند.

محتویات آثار این بانوان که در بر گیرنده مشخصات فکری، زبانی و ادبی هست، در این نگارش به گونه مفصل مورد بررسی قرار گرفته و پیرامون آن تا حد امکان تحلیل

علمی، تحقیق یافته است.

با در نظر داشت مبرمیت مسأله، انستیتوت محترم دری مرکز زبان‌ها و ادبیات اکادمی علوم افغانستان پژوهش روی این موضوع را برای من محول نمودند، خوشبختانه بعد از تلاش‌های مجدانه توأم با عشق و علاقه وافر نسبت به بازتاب فعالیت‌های شاعرانوانی که همواره دست کم گرفته شده اند، به همکاری استاد رهنمایم جناب سرمحقق سیدعلیشاه روستایار، این مهم را موفقانه به سر رسانیده ام و تا حد توانایی؛ کوشیده ام حق مطلب را در نظر داشته و مسوولیت خودم را در برابر زنان خامه‌پرداز سرزمینم ادا نمایم.

ولی این فرجام کار نیست، بانوان خامه‌پرداز کشور، در طول تاریخ از بهترین‌ها بوده اند و شناخت شان برای جامعه فرهنگی افغانستان و جهان از اهمیت خاص بهره‌مند است؛ لذا این پروسه ادامه خواهد داشت؛ تلاش‌های علمی و دقیق در این راستا بیش‌تر از این انجام خواهد پذیرفت؛ زیرا پرداختن به این موضوع یک نیاز پنداشته می‌شود.